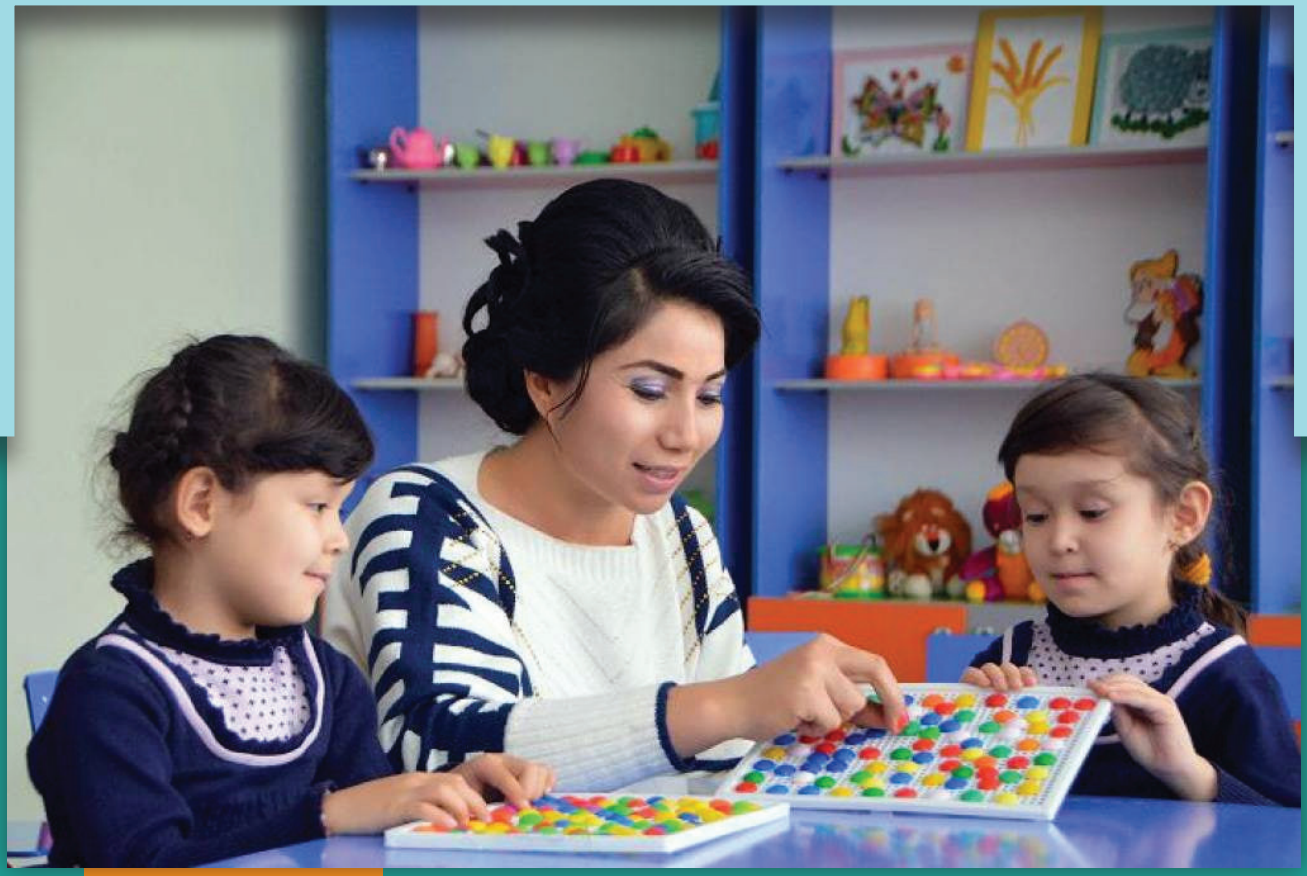
ISSN: 3060-4613

O'zbekiston Milliy Pedagogika Universiteti

№11(1)
2026

13.00.00 Pedagogika fanlari
13.00.01 Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta'limotlar tarixi
13.00.02 Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (sohalar böyiça)
13.00.03 Maxsus pedagogika
13.00.04 Jismoniy tarbiya va sport maşğulotlari nazariyasi va metodikasi
13.00.05 Kasb-hunar ta'limi nazariyasi va metodikasi
13.00.06 Elektron ta'lim nazariyasi va metodikasi (ta'lim sohalari va bosqiçlari böyiça)
13.00.07 Ta'limda menejment
13.00.08 Maktabgaça ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
13.00.09 Ijtimoiy pedagogika
07.00.00 Tarix fanlari
19.00.00 Psixologiya fanlari
01.00.00 Fizika-matematika fanlari
02.00.00 Kimyo fanlari
03.00.00 Biologiya fanlari
09.00.00 Falsafa fanlari
10.00.00 Filologiya fanlari
11.00.00 Geografiya fanlari

MAKTABGAÇA VA MAKTAB TA'LİMİ

Pedagogika, psixologiya fanlariga ixtisoslaşgan ilmiy jurnal

MAKTABGAÇA VA MAKTAB TA'LİMİ

Elektron naşr. 218 sahifa,
2-oktyabr, 2026-yil.

BOŞ MUHARRIR:
Ibragimova Gulsanam Ne'matovna – Pedagogika fanlari doktori, professor

BOŞ MUHARRIR ÖRINBOSARI:
Aşurov Ramzidin Ramazonoviç – Psixologiya fanlari böyiça falsafa doktori (Phd), dotsent

TAHRIRIYAT KENGAŞI A'ZOLARI
Ibragimov X.I. – pedagogika fanlari doktori, akademik
Şoumarov Ğ.B. – psixologiya fanlari doktori, akademik
Qirğizboyev A.K. – Tarix fanlari doktori, professor
Karimova E.G. – Sotsiologiya fanlari nomzodi, dotsent
Jamoldinova O.R. – pedagogika fanlari doktori, professor
Şaripov Ş.S. – pedagogika fanlari doktori, professor
Şermuhammadov B.Ş. – pedagogika fanlari doktori, professor
Ma'murov B.B. – pedagogika fanlari doktori, professor
Madraximova F.R. – pedagogika fanlari doktori, professor
Kalonov M.B. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Nabiyev D.X. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Qöldoşev Q. M. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Ikramxanova F.I. – filologiya fanlari doktori, professor
Ismagilova F.S. – psixologiya fanlari doktori, professor (Rossiya)
Stoyuxina N.Yu. – psixologiya fanlari nomzodi, dotsent (Rossiya)
Magauova A.S. – pedagogika fanlari doktori, professor (Qozoğiston)
Rejep Özyurek – psixologiya fanlari doktori, professor (Turkiya)
Wookyu Ça – Koreya milliy ta'lim universiteti rektori (Koreya)
Polonnikov A.A. – psixologiya fanlari nomzodi, dotsent (Belarus)
Mizayeva F. O. – Pedagogika fanlari doktori, dotsent
Baybayeva M.X. – pedagogika fanlari doktori, professor
Muxsiyeva A.T. – pedagogika fanlari doktori, professor
Aliyev B. – falsafa fanlari doktori, professor
Abdullayeva N. Ş. – Pedagogika fanlari doktori (DSc), professor
Doniyorov S. M. – "Yangi Özbekiston" va "Pravda Vostoka" gazetalari tahririyati DM boş muharriri, Özbekiston Respublikasida xizmat körsatgan jurnalist, filologiya fanlari böyiça falsafa doktori (PhD), dotsent
Ğafurov D. O. – falsafa fanlari doktori (Phd)
Şomurodov R.T. – iqtisodiyot fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Jalilova S.X. – psixologiya fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Bafayev M.M. – psixologiya fanlari böyiça falsafa doktori (PhD), dotsent
Usmonova D.I. – Samarqand iqtisodiyot va servis institute dotsenti
Saifnazarov I. – falsafa fanlari doktori, professor
Raxmonova Z. A. – filologiya fanlari böyiça falsafa doktori (PhD)
Nematov Ş.E. – pedagogika fanlari nomzodi (PhD)
Sayimova D. K. – texnika fanlari bo'yiça falsafa doktori (PhD)
Yuldaşeva F.I. – pedagogika fanlari böyiça falsafa doktori (PhD),dotsent
Yuldaşeva D.B. – filologiya fanlari böyiça falsafa (PhD) doktori, dotsent
Tangriyev A. T. – Toşkent davlat iqtisodiyot universiteti kafedra professori
Panjiyev M. A. – Qaşqadaryo viloyati Maktabgaça va maktab ta'limi boşqarmasi boşliğining birinçi örinbosari
Xudayberganov N. A. – Xorazm Ma'mun akademiyasi Tabiiy fanlar bölimining katta ilmiy xodimi, biologiya fanlari böyiça falsafa doktori (PhD)
Vaxobov Anvar Abdusattor öğli – Pedagogika fanlari böyiça falsafa doktori, dotsent

Muassis: "Tadbirkor va işbilarmon" MÇJ
Hamkorlarimiz: Özbekiston Respublikasi Ta'lim va ilm-fan vazirligi, Özbekiston milliy pedagogika universiteti

EDITOR-IN-CHIEF:
Ibragimova Gulsanam Ne'matovna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF:
Aşurov Ramzidin Ramazonoviç – Doctor of Philosophy (PhD) in Psyçology, Associate Professor

EDITORIAL BOARD MEMBERS:
Ibragimov X.I. – Doctor of Pedagogical Sciences, Academician
Şoumarov Ğ. B. – Doctor of Psyçological Sciences, Academician
Qirğizboyev A. K. – Doctor of Historical Sciences, Professor
Karimova E'zoza Gapirzhanovna – Minister of Persçool and Sçool Education of the Republic of Uzbekistan
Jamoldinova O.R. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Şaripov Ş.S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Şermuhammadov B.Ş. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Ma'murov B.B. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Madraximova F.R. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Kalonov M.B. – Doctor of Economic Sciences, Professor
Nabiyev D.X. – Doctor of Economic Sciences, Professor
Koldoşev K. M. – Doctor of Economic Sciences, Professor
Ikramxanova F.I. – Doctor of Philological Sciences, Professor
Ismagilova F.S. – Doctor of Psyçological Sciences, Professor (Russia)
Stoyuxina N.Yu. – Candidate of Psyçological Sciences (PhD), Associate Professor (Russia)
Magauova A.S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Kazakhstan)
Rejep Özyurek – Doctor of Psyçological Sciences, Professor (Turkey)
Wookyu Ça – President of the National University of Education, Korea (South Korea)
Polonnikov A.A. – Candidate of Psyçological Sciences (PhD), Associate Professor (Belarus)
Mizayeva F. O. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Baybayeva M.X. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Muxsiyeva A.T. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Aliyev B. – Doctor of philosophy, professor
Abdullayeva N. Ş. – Doctor of Pedagogical Sciences (DSc), Professor
Doniyorov S. M. – Editor-in-Çief of the DM Editorial Office of the newspapers "Yangi Özbekiston" and "Pravda Vostoka", Honored Journalist of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Philosophy (PhD) in Philology, Associate Professor
Gafurov D. O. – Doctor of Philosophy (PhD)
Şomurodov R.T. – Candidate of Economic Sciences (PhD), Associate Professor
Jalilova S.X. – Candidate of Psyçological Sciences (PhD), Associate Professor
Bafayev M.M. – Doctor of Philosophy in Psyçological Sciences (PhD), Associate Professor
Usmonova D.I. – Associate Professor, Samarkand Institute of Economics and Service
Saifnazarov I. – Doctor of philosophy, professor
Rakhmonova Z.A. – Doctor of Philosophy (PhD) in Philological Sciences, Associate Professor
Nematov Ş.E. – Candidate of Pedagogical Sciences (PhD)
Sayimova D. K. – Doctor of Philosophy (PhD) in Teçnical Sciences
Yuldaşeva F.I. – Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor
Yuldaşeva D.B. – Doctor of Philosophy (PhD) in Philological Sciences, Associate Professor
Tangriyev A.T. – is a professor of Taşkent State University of Economics
Aşurov R. R. – Doctor of Philosophy (PhD) in Psyçology, Associate Professor
Panjiyev M. A. – First Deputy Head of the Department of Presçool and Sçool Education of the Kaşkadarya Region
Khudaiberganov N. A. – Senior Researçer of the Department of Natural Sciences of the Khorezm Mamun Academy, Doctor of Philosophy (PhD) in Biological Sciences
Vakhobov Anvar Abdusattor oglu – Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences, Associate Professor

"Maktabgaça va maktab ta'limi" jurnali Özbekiston Respublikasi Oliy attestatsiya komissiyasining quyidagi qarorlariga asosan pedagogika va psixologiya fanlari böyiça falsafa doktori (PhD) hamda fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiyalaridagi asosiy ilmiy natijalarni çop etiş uçun milliy ilmiy naşrlar röyxatiga kiritilgan:

Pedagogika fanlari böyiça: OAK Kengaşi tavsiyasi (26.08.2024-y., №11-05-4381/01) asosida:

• Ekspert kengaşi (29.10.2024-y., №10)

• Rayosat qarori (31.10.2024-y., №363/5)

Psixologiya fanlari böyiça: Toşkent davlat pedagogika universiteti murojaatiga asosan OAK tavsiyasi (24.04.2025-y., №11-05-2566/01):

• Ekspert kengaşi (25.05.2025-y., №10)

• Rayosat qarori (08.05.2025-y., №370/5)

"Maktabgaça va maktab ta'limi" jurnali

26.09.2023-yildan

Özbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan **№C-5669363** reyestr raqami tartibi böyiça röyxatdan ötkazilgan.

Litsenziya raqami: **№136361**

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

MUNDARIJA

Ta'lim jarayonida deontologik tamoyillar asosida nizolarni boşqariş 10
Mirzayeva Faroxat Odiljonovna

Sun'iy intellekt asosida maktab öquvçilarining matematik xatolarini diagnostika qiliş va individual tavsiyalar şakllantirişning gibrid adaptiv modeli 15
Abdullayeva Nazokat Isayevna, Abdurazzoqova Zebuniso Tolmas qizi

Harbiy xizmatçilarning pedagogik mahoratini oşirişning ilmiy-metodik asoslari 21
Yadgarov Ravşan Ergaşeviç

Inklyuziv ta'limda logopedik texnologiyalardan foydalaniş metodikasi 27
Ikramova Dilafruz Furqat qizi, Ilhomova Malikaxon Dilşod qizi

Faoliyat markazlari vositasida maktabgaça yoşdagi bolalarning raqamli savodxonligini şakllantiriş metodikasi 30
Jo'rayeva Gulira'no Nazirjon qizi

Bölajak tasviriy san'at öqituvçilarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirişda an'anaviy naqqoşlik san'atining pedagogik imkoniyatlari 36
Rözmetov Quvondiq Şanazaroviç

Pedagogik hamkorlik asosida ösmir yoşdagi öquvçilarda ijtimoiy voqelikka sezgirlikni tarbiyalaş mexanizmlari 42
Bazarova Gulnoza Ziyodulla qizi

Talabalarning ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarini jismoniy madaniyat vositasida rivojlantiriş metodikasini takomillaştiriş 47
Imomov Asliddin Abdurazoqoviç

Harakatli öyinlar yordamida boşlanğiç sinf öquvçilarining harakat faolligini oşiriş usullari 51
Ernazarova Ziyoda Erkin qizi

Sun'iy intellektning inson fikrlaş qobiliyatiga ta'siri: intellektual rivojlaniş uçun imkoniyatlar va tafakkur zaiflaşuvi xavfi 55
Tölaganov Abdumalik Abdiraximoviç

Jadidçilik harakatining vujudga kelişining ijtimoiy-tarixiy şart-şaroitlari 60
Nişonov Muhammad Bahodir öğli, Pulatov Şerdor Nematjonoviç

Maktabgaça ta'lim taşkilotlari direktorlarining kasbiy kompetentligini rivojlantirişning nazariy-metodologik asoslari 66
A'zamova Malohat Nadjimovna

Söz yasalişi, morfologiya va sintaksisning özига xos xususiyatlari 70
Bobojanov Şaripboy Xudoşukiroviç

Inklyuziv ta'limda diskriminatsiyani oldini oliş va ularni psixologik qöllab quvvatlaş tamoyillari 74
Bozorova Muxlisa

Neyro logopediya va biometriya 78
Foiqova Diyora Anvar qizi

Bölajak öqituvçilarning metakognitiv faoliyatini rivojlantirişda refleksiv topşiriqlardan foydalaniş 83
Ibrohimova Şahlo Umarali qizi

3–4-sinf öquvçilarining badiiy asarlar öqişga qiziqişini oşirişning metod, şakl va vositalari 88
Rasulova Zohida Sindorovna

Raqamli ta'lim muhitida kasbiy-refleksiv kompetensiyalarni rivojlantirişning metodik tizimini integratsiyalaş 92
Talabova Dilrabo Tolibova

Informatika va uni öqitiş metodikasi fanini öqitişda adaptiv öquv dasturlari va virtual laboratoriyalardan foydalanişning metodik tizimi 98
Xomidov Zohidjon Adhamjon öğli

Развитие профессиональной компетентности будущих педагогов в условиях цифровизации образования 104
Шаланков Константин Константинович

Pedagogik loyihalaştiriş orqali öquvçilarning şaxsiy va ijtimoiy rivojlanişini ta'minlaş 109
Abdullayev Muxammadimin Egamberdiyeviç, Nazarova Nilufar Ismailovna

Dual ta'lim va refleksiv kompetensiya: pedagog kasbiy rivojlanişining yangi imkoniyatlari 113
S. R. Mansurova

Bixevioristik yondaşuv futurologik könikmalarni rivojlantiruvçi pedagogik va psixologik omil sifatida 118
Nişonov Nodir Alimjanoviç

Linguoculturological Features of the Concept "Respect And Esteem" in English and Uzbek Cultures 121
Naimova Dildora Kaxramonovna

Klasterli yondaşuv asosida bölajak pedagoglarning forsayt kompetensiyasini rivojlantiriş 125
Sotbarov Atabek Asilbek öğli

Nizolar paydo bölişining psixologik omillari 132
Olimov Saydullo Soxobjonoviç

Matematikadan milliy öquv dasturi loyihasi mazmuni haqida 141
Djumayev Mamanazar Irgaşeviç

Professional Requirements for Prospective English Language Teachers in Teaching Writing to Students With Special Educational Needs 149
D. X. Saydazimova

"Bilingval öquv muhiti" va "kreativ modellaştiriş" tuşunçalarining mazmuni va özaro boğliqligi 154
Djabbarova Feruza Odilovna

Texnologiya darslarida sun'iy intellekt vositalari orqali öquvçilarning ijodiy fikrlaş qobiliyatini rivojlantiriş imkoniyatlari 161
Raxmatov A'zam Aşur öğli, Tursunova Sevara Jamşid qizi

Autistik spektr buzilişli bolalarning luğat boyligini rivojlantiriş va muloqot ko'nikmalarini şakllantiriş metodikasi 165
Tuxtayeva Maxfirat

Maktabgaça tayyorlov yoşdagi bolalarga ekologik ta'lim-tarbiya berişda innovatsion ta'lim texnologiyalaridan foydalaniş yöllari, şakl va vositalari 170
O'razova Maqsuda Şuhratning qizi

Raqamli hamkorlikda refleksiya va muqobil yeçimlarni yaratişning metodik imkoniyatlari 175
Yusupov Muxtorbek Roximoviç

Multimodal ta'lim texnologiyalari asosida pedagogik kadrlarni tayyorlaşning integrativ ilmiy-metodik tizimi 179
Sultonova Zaxro Baxtiyor qizi

Sun'iy intellekt vositalaridan foydalanişning maktab matematika ta'limidagi imkoniyatlari va çeklovlari 186
Almuratov Shavkat Narpulatovich, Turdiqulova Xulkaroy Anvarovna, Yuldasheva Aziza Azamat qizi, Razzoqova Mahliyo Naimjonovna

Qalbing orom olar maqom eşitsang: özbek milliy mumtoz musiqa san'atining falsafiy, psixo-emotsional va ilmiy-akustik asoslari 192
Ergashxonov Baxodirxon Toxirxon o'g'li

Milliy qadriyatlar asosida bolalarning ijtimoiy moslaşuvini ta'minlaşda maktabgaça ta'lim taşkiloti va oila hamkorligi 197
I. N. Hasanova, Boymirzayeva Nodira Maxmudjon qizi

Maktabgaça ta'lim samaradorligini oşirişda Mariya Montessori va Reggio metodikalari 199
Maxmudova Zulfiya, Hoshimova Dilnoza

Boşlanğiç sinf öquvçilarida fazoviy tasavvurlarni konstruktiv faolıyat vositasida rıvojlantiriş 202
Dehqonova Mahliyo Şuhrat qizi, Bakirova Şahlo Muxtor qizi

Zamonaviy oilada rollar taqsimotining ıjtımoiy-psixologik omillari 207
Majidov Jasur Baxtiyaroviç

Ösmirlik davrida tolerantlikning psixologik tuzilmasi va emotsional-irodaviy determinantlari 212
Qozoqova Intizor Ismoyiljonovna

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

ÖSMIRLIK DAVRIDA TOLERANTLIKNING PSIXOLOGIK TUZILMASI VA EMOTSIONAL-IRODAVIY DETERMINANTLARI

Qozoqova Intizor Ismoyiljonovna
Abu Rayhon Beruniy nomidagi
Urganç davlat universiteti mustaqil izlanuvçisi
intizorqozoqova2@gmail.com

ORCID: 0009-0004-0527-5721

Annotatsiya: Mazkur maqolada ösmirlik davrida tolerantlikning psixologik tuzilmasi va uning şakllanişiga ta'sir etuvçi emotsional-irodaviy determinantlar nazariy jihatdan tahlil qilingan. Tolerantlik şaxsning boşqa insonlarning fikri, qaraşlari, qadriyatlari va individual xususiyatlariga hurmat bilan munosabatda bölişini ta'minlovçi murakkab psixologik hodisa sifatida yoritilgan. Uning kognitiv, emotsional, qadriyat-motivatsion va xulq-atvor komponentlari özaro boğliqlikda körib çiqilgan. Şuningdek, empatiya, emotsional özini özi boşqariş, frustratsiyaga bardoşlilik va impulslarni nazorat qiliş kabi emotsional-irodaviy xususiyatlarning tolerant munosabatlarni şakllantirişdagi psixologik ahamiyati oçib berilgan.

Kalit sözlar: ösmirlik davri, tolerantlik, psixologik tuzilma, kognitiv komponent, emotsional komponent, qadriyat-motivatsion komponent, xulq-atvor komponenti, empatiya, emotsional özini özi boşqariş, frustratsiyaga bardoşlilik, impulslarni nazorat qiliş.

Abstract: This article presents a theoretical analysis of the psyçological structure of tolerance in adolescence and the emotional-volitional determinants influencing its development. Tolerance is considered a complex psyçological phenomenon that ensures an individual's respectful attitude towards the opinions, views, values, and individual çaracteristics of other people. The interrelationşip of the cognitive, emotional, value-motivational, and behavioral components of tolerance is examined as an integrated system. The article also highlights the psyçological significance of suç emotional-volitional çaracteristics as empathy, emotional self-regulation, frustration tolerance, and impulse control in the development of tolerant attitudes towards others.

Key words: adolescence, tolerance, psyçological structure, cognitive component, emotional component, value-motivational component, behavioral component, empathy, emotional self-regulation, frustration tolerance, impulse control.

Аннотация: В статье представлен теоретический анализ психологической структуры толерантности в подростковом возрасте и эмоционально-волевых детерминантов, влияющих на её формирование. Толерантность рассматривается как сложное психологическое явление, обеспечивающее уважительное отношение личности к мнению, взглядам, ценностям и индивидуальным особенностям других людей. Взаимосвязь когнитивного, эмоционального, ценностно-мотивационного и поведенческого компонентов толерантности раскрывается в их единстве. Также обосновывается психологическое значение таких эмоционально-волевых характеристик, как эмпатия, эмоциональная саморегуляция, толерантность к фрустрации и контроль импульсов, в формировании толерантного отношения к окружающим.

Ключевые слова: подростковый возраст, толерантность, психологическая структура, когнитивный компонент, эмоциональный компонент, ценностно-мотивационный компонент, поведенческий компонент, эмпатия, эмоциональная саморегуляция, толерантность к фрустрации, контроль импульсов.

KIRIŞ

Zamonaviy jamiyatda şaxslararo munosabatlarning murakkablaşuvi yoş avlodda tolerantlikni şakllantirişni dolzarb psixologik-pedagogik muammoga aylantirmoqda. Zero, tolerantlik insonlarning farqli qaraşlari hamda individual xususiyatlariga hurmat bilan munosabatda böliş, kelişmovçiliklarni zöravonliksiz hal etiş qobiliyatini ifodalaydi. Ayniqsa, özlikni anglaş, mustaqil fikrlaş va ijtimoiy munosabatlar faol şakllanadigan ösmirlik davrida bu masalani örganiş alohida ahamiyat kasb etadi. Şu bois tolerantlikni şunçaki ma'rifiy-tarbiyaviy ta'sir natijasi emas, balki kognitiv, emotsional, motivatsion-qadriyatli va xulq-atvor mexanizmlari özaro ta'sirida yuzaga keladigan murakkab psixologik hodisa sifatida talqin etiş lozim.

Özbekistonda yoşlarni bağrikenglik va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalaş davlat siyosatining ustuvor yönalişi bölib, "Özbekiston - 2030" strategiyasi [1], yoşlarga oid davlat siyosati [2], ma'naviy-ma'rifiy işlarni takomillaştiriş çora-tadbirlari, şuningdek, "Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasi" [3] hamda "Tarbiya" fanining amaliyotga joriy etilişi [6] bu boradagi huquqiy-taşkiliy asoslarni belgilab beradi. Xususan, şiddatli axborot oqimi kuçaygan bugungi şaroitda ösmirlarning emotsional özini boşqarişi va ziddiyatli vaziyatlarda tanqidiy fikrlaş könikmalarini rivojlantiriş mazkur vazifalar bilan uzviy boğliqdir.

Mazkur yondaşuvga köra, tolerantlikning psixologik tuzilmasi farqli qaraşlarni anglaşga qaratilgan kognitiv, empatiya va hissiy sezgirlikni ta'minlovçi emotsional, özaro hurmatni e'tirof etuvçi motivatsion-qadriyatli hamda konstruktiv muloqot va impulsiv reaksiyalarni jilovlovçi xulq-atvor komponentlaridan iborat yaxlit tizimni taşkil etadi. Tadqiqotning diqqat markazida esa tolerantlikning emotsional-irodaviy determinantlari - ya'ni emotsional özini boşqariş, empatiya, frustratsiyaga çidamlilik va irodaviy nazorat körsatkiçlari turadi, çunki ular ğazab yoki ranjiş paytida ösmirning impulsiv javob qaytariş ehtimolini kamaytirişda muhim örin tutadi.

Yuqoridagilardan kelib çiqqan holda, tadqiqotning maqsadi - ösmirlik davrida tolerantlikning psixologik tuzilmasini nazariy tahlil qiliş va uning namoyon bölişini belgilovçi emotsional-irodaviy determinantlarning mazmun-mohiyatini oçib berişdan iborat.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR ŞARHI

Tolerantlik muammosi xorijiy, MDH va mahalliy tadqiqotçilar tomonidan şaxslararo munosabatlar, ijtimoiy idrok, emotsional boşqaruv hamda axloqiy xulq-atvor bilan uzviy boğliqlikda örganilgan.

Jumladan, xorijiy olim Gordon Allport özining "The Nature of Prejudice" asarida guruhlararo munosabatlar, stereotiplar va xurofot mexanizmlarini tahlil qilgan bölib [5], uning qaraşlari ösmirlarda boşqa insonlarning nuqtayi nazarini qabul qiliş jarayonlarini tuşuntirişda muhim nazariy asos bölib xizmat qiladi.

Albert Bandura esa özini özi tartibga soliş va axloqiy xulq-atvorni şakllantiriş qonuniyatlarini tadqiq etgan [6]. Bu yondaşuvlar tolerantlikning nafaqat kognitiv bilimlar darajasida, balki nizoli vaziyatlarda xatti-harakatni ongli boşqarişda ham namoyon bölişini oçib beradi.

Tolerantlik va emotsional boşqaruv örtasidagi boğliqlikni bevosita örgangan Orhan Bingöl, Gülin Yazıcı Çelebi va Feridun Kaya 647 nafar ösmir iştirokidagi tadqiqotlarida tolerantlikning öziga hamdardlik va moslaşuvçan kognitiv emotsional boşqaruv bilan ijobiy, moslaşuvsiz strategiyalar hamda taşqi köriniş xavotiri bilan esa salbiy korrelyatsiyada ekanligini aniqlaganlar [9]. Mazkur natijalar tolerantlikni emotsional jarayonlar bilan birgalikda örganiş zarurligini körsatib, korrelyatsion boğlanişlar sababiy munosabatni töğridan-töğri isbotlamasa-da, muhim empirik yönalişni belgilaydi.

MDH olimlaridan G.U. Soldatova, T.A. Nestik va L.A. Şaygerova ksenofobiya xavflarini kamaytiriş, madaniyatlararo muloqot va tolerantlikni şakllantiriş masalalarini yoritganlar [11]. Xususan, G.U. Soldatova va hammualliflarning "Искусство жить с непохожими людьми: психотехника толерантности" asari tolerantlik madaniyatini rivojlantirişning yetakçi nazariy-uslubiy manbalaridan biri hisoblanadi [10].

Mahalliy tadqiqotçilardan M.M. Bafayev tolerantlikning tarixiy-falsafiy va psixologik asoslarini [7], D. Zakirova va S. Nişanova ta'lim jarayonida tolerantlik madaniyatini yuksaltiriş yöllarini, R.K. Murtazaeva esa yoşlar tarbiyasidagi ahamiyatini oçib berganlar [8]. Mazkur izlanişlar tolerantlikni şaxsiy rivojlaniş, ijtimoiy muhit va ta'lim-tarbiya jarayoni bilan uyğun holda tadqiq etiş uçun mustahkam poydevor yaratadi.

Yuqoridagi adabiyotlar tahliliga asoslanib, mazkur tadqiqotda tolerantlikning kognitiv, emotsional, qadriyat-motivatsion va xulq-atvor komponentlarini qamrab oluvçi mualliflik nazariy umumlaştiruvçi modeli taklif etiladi. Şuningdek, empatiya, emotsional özini özi boşqariş, frustratsiyaga çidamlilik va impulslarni nazorat qiliş tolerantlikning emotsional-irodaviy determinantlari sifatida ajratib körsatilib, ularning ösmirlik davridagi özaro aloqadorligini empirik jihatdan tekşiriş uşbu işning asosiy ilmiy vazifasini taşkil etadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqot nazariy-tahliliy xususiyatga ega bölib, ösmirlik davrida tolerantlikning psixologik tuzilmasi va emotsional-irodaviy determinantlarini örganişga yönaltirilgan. Tadqiqotda nazariy tahlil, qiyosiy tahlil, tizimlaştiriş va umumlaştiriş metodlaridan foydalanildi. Xorijiy, MDH hamda mahalliy olimlarning tolerantlik, empatiya, emotsional boşqaruv va irodaviy nazoratga oid ilmiy qaraşlari tahlil qilindi.

Tadqiqotning nazariy asosini G. Allportning guruhlararo munosabatlar haqidagi qaraşlari va A. Banduraning ijtimoiy-kognitiv özini özi tartibga soliş yondaşuvi taşkil etdi [5; 6]. Tahlil asosida tolerantlikning kognitiv, emotsional, qadriyat-motivatsion va xulq-atvor komponentlarini qamrab oluvçi mualliflik nazariy modeli taklif etildi. Empatiya, emotsional özini özi boşqariş, frustratsiyaga çidamlilik va impulslarni nazorat qiliş tolerantlik bilan boğliq bölişi mumkin bölgan omillar sifatida körib çiqildi. Mazkur omillarning özaro aloqadorligi empirik tekşiruvni talab etadi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tolerantlikning psixologik tuzilmasi va emotsional-irodaviy determinantlarini nazariy tahlil qiliş bu hodisani faqat ijobiy munosabat bildiriş bilan çeklab bölmasligini körsatdi. Çunki tolerantlik - xilma-xillikni anglaş, boşqalarning keçinmalarini tuşuniş, muayyan qadriyatlarga amal qiliş hamda kelişmovçiliklarda öz xulq-atvorini boşqara olişni qamrab oluvçi murakkab psixologik tuzilmadir. Bu yondaşuv G. Allportning guruhlararo munosabatlar nazariyasi, A. Banduraning özini özi tartibga soliş ğoyalari hamda zamonaviy empirik tadqiqotlar natijalari bilan mazmunan uyğunlaşadi [5; 6].

Tahlillarni tizimlaştiriş maqsadida quyida tolerantlikning tört asosiy komponentini oçib beruvçi nazariy model keltirildi.

1-jadval: **Ösmirlik davrida tolerantlikning psixologik tuzilmasi va emotsional-irodaviy omillarining nazariy tavsifi**

Tolerantlik komponenti	Psixologik mazmuni	Boğliq bölişi mumkin bölgan omillar	Ösmirlik davridagi ehtimoliy namoyon bölişi
Kognitiv	Boşqa insonlarning qaraşlari va farqlarini anglaş	Kognitiv moslaşuvçanlik, vaziyatni xolis baholaş	Tengdoşlar fikrining öznikidan farq qilişini qabul qiliş
Emotsional	Boşqalarning keçinmalarini tuşuniş va hissiy munosabat	Empatiya, emotsional özini özi boşqariş	Boşqa öquvçining his-tuyğularini hisobga oliş
Qadriyat-motivatsion	Inson qadr-qimmati va xilma-xillikni hurmat qiliş	Içki motivatsiya, qadriyatlarga sodiqlik	Boşqalarga nisbatan hurmatli munosabatni ongli tanlaş
Xulq-atvor	Tolerant munosabatni amaliy xatti-harakatlarda namoyon etiş	Impulslarni nazorat qiliş, frustratsiyaga çidamlilik, irodaviy regulyatsiya	Nizoli vaziyatda haqorat yoki tajovuz örniga muloqotni tanlaş

Jadvaldan körinib turibdiki, tolerantlikning bilim (kognitiv), his-tuyğu (emotsional), e'tiqod (qadriyat-motivatsion) va amaliy harakat (xulq-atvor) jihatlari özaro uzviy boğliqdir. Biroq komponentlarning birida ijobiy körsatkiç mavjudligi qolganlarining ham birdek şakllanganini anglatmaydi; masalan, ösmir boşqalarni hurmat qiliş kerakligini anglaşi mumkin, ammo kuçli ğazab yoki tengdoşlar bosimi ostida xulq-atvorda bu munosabatni saqlaşda qiyinçilikka duç kelişi ehtimol.

Şu boisdan xorijiy tadqiqotlarda guruhlararo aloqa, hamkorlik hamda UNESCO deklaratsiyasida qayd etilganidek, tanqidiy fikrlaşni rivojlantiriş muhim şart sifatida qaraladi [14]. Xususan, mavzu doirasida O. Bingöl va boşqalar (2026) tomonidan 647 nafar ösmir iştirokida ötkazilgan tadqiqot bu borada muhim empirik dalillarni taqdim etadi [9].

2-jadval: **Xorijiy empirik tadqiqotda tolerantlik va emotsional-psixologik körsatkiçlar örtasidagi boğlanişlar**

Körsatkiçlar	Korrelyatsiya koeffitsiyenti (r)	Boğlaniş yönalişi
Tolerantlik - özига hamdardlik	0,323	Ijobiy
Tolerantlik - moslaşuvçan kognitiv emotsional boşqaruv	0,200	Ijobiy
Tolerantlik - moslaşuvsiz kognitiv emotsional boşqaruv	-0,250	Salbiy
Tolerantlik - ijtimoiy taşqi köriniş xavotiri	-0,229	Salbiy

Manba: Bingöl, Yazıcı Çelebi va Kaya (2026) tadqiqoti asosida [9]. Tanlanma: 647 nafar ösmir; barça boğlanişlar uçun $p < 0,001$.

Tadqiqot natijalari tolerantlikning özига hamdardlik va moslaşuvçan emotsional boşqaruv bilan ijobiy, moslaşuvsiz strategiyalar bilan esa salbiy korrelyatsiyada ekanini yaqqol tasdiqlaydi. Bu holat ösmirlarda emotsional savodxonlik va his-tuyğularni boşqariş könikmalarini şakllantiriş tolerantlikni mustahkamlaşda hal qiluvçi örin tutişini körsatadi.

Mazkur jarayonda empatiya, emotsional özini özi boşqariş, frustratsiyaga çidamlilik va impulslarni nazorat qiliş kabi omillar tolerantlikning muhim emotsional-irodaviy determinantlari sifatida namoyon böladi. Xususan, empatiya boşqaning holatini tuşunişga yordam bersa, emotsional regulyatsiya va irodaviy nazorat keskin vaziyatlarda impulsiv hamda tajovuzkor reaksiyalarning oldini oladi. A. Banduraning özini özi tartibga soliş nazariyasi ham şaxsning öz xatti-harakatlarini ongli boşqarişi bu jarayonda asosiy omil ekanini ilmiy jihatdan asoslab beradi [6].

Emotsional boşqaruv va empatiya munosabatlarining ilmiy tahlili

Ösmirlik davrida tolerantlikning emotsional-irodaviy jihatlarini örganişda emotsional boşqaruv va empatiya tuşunçalarini özaro uzviy boğliq, biroq mazmunan farqlanuvçi psixologik jarayonlar sifatida talqin etiş lozim. Agar empatiya boşqa insonning hissiy holati va nuqtayi nazarini anglaşni ifodalasa, emotsional boşqaruv

şaxsning öz hissiy reaksiyalarini anglaş hamda ularni ongli ravişda tartibga soliş qobiliyatini tavsiflaydi. Bu jarayonlar özaro aloqador bölişiga qaramay, birining yuqori darajada rivojlanganligi ikkinçisining ham ayni darajada bölişini avtomatik ravişda ta'minlamaydi.

Mavzu doirasida H. Melis Yavuz va boşqalar (2024) tomonidan Psyçological Bulletin jurnalida çop etilgan meta-tahlilda bolalik va ösmirlik davriga oid 58 ta tadqiqot, 75 ta effekt körsatkiçi hamda jami 25 831 nafar iştirokçi ma'lumotlari umumlaştirilgan [13]. Dastlabki tahlillar emotsional boşqaruv va empatiya/hamdardlik körsatkiçlari örtasida ijobiy boğlaniş mavjudligini körsatgan (r=0,19, p<0,001). Biroq tuşunçaviy tafovutlar hisobga olinganda, emotsional boşqaruv bilan hamdardlik örtasidagi ijobiy boğlaniş saqlanib qolgan (r=0,24, p<0,001), empatiya bilan esa statistik jihatdan ahamiyatli boğlaniş aniqlanmagan (r=0,04, p=0,38) [13].

Mazkur natija ilmiy tadqiqotlar uçun muhim metodologik xulosani beradi: empatiya, hamdardlik va emotsional boşqaruvni bir-birining örnida qöllaş ilmiy talqinning aniqligini pasaytiradi. Şu boisdan tolerantlikni tadqiq etişda uşbu tuşunçalarni aniq farqlaş va ularni ölçaşda tegişli psixodiagnostik vositalardan foydalaniş zarur.

3-jadval: **Emotsional boşqaruv va ijtimoiy-emotsional körsatkiçlar örtasidagi boğlanişlar: meta-tahlil natijalari**

Tahlil körsatkiçi	Natija	Ilmiy talqin
Emotsional boşqaruv va empatiya/ hamdardlikning umumiy boğlanişi	r= 0,19, p<0,001	Umumiy hisobda ijobiy boğlaniş aniqlangan
Emotsional boşqaruv va hamdardlik	r=0,24, p<0,001	Tuşunçaviy tafovutlar hisobga olinganidan keyin ham ijobiy boğlaniş saqlangan
Emotsional boşqaruv va empatiya	r=0,04, p=0,38	Statistik jihatdan ahamiyatli boğlaniş aniqlanmagan

Manba: Yavuz, Colasante, Galarneau va Malti (2024) meta-tahlili asosida [13].

Tolerantlikni rivojlantirişda guruhlararo muloqot va ta'lim muhiti

Tolerantlikning şakllanişi faqat individual psixologik xususiyatlar bilan çeklanib qolmay, balki ijtimoiy muhit va şaxslararo tajribaga ham tayanadi. Tomas F. Pettigryu va Linda R. Troppning 515 ta tadqiqotni qamrab olgan meta-tahliliga köra, teng maqom, umumiy maqsad va özaro hamkorlik şaroitlari ta'minlanganda guruhlararo aloqa xurofot va ziddiyatlarning kamayişiga xizmat qiladi [12]. Uşbu yondaşuvni ta'lim jarayoniga tatbiq etiş ösmirlarning turli qaraşlarga ega tengdoşlari bilan hamkorlik qiliş, umumiy loyihalarda qatnaşiş va munozaralarda özaro hurmat madaniyatini egallaşlari uçun amaliy asos yaratadi. UNESCOning 1995-yilda qabul qilingan Tolerantlik tamoyillari deklaratsiyasida ham tolerantlik faqat murosaga keliş emas, balki bilim, oçiqlik, tanqidiy fikrlaş va inson huquqlarini hurmat qiliş bilan uzviy boğliqligi ta'kidlangan [14].

Demak, ösmirlik davrida tolerantlikni rivojlantiriş individual emotsional-irodaviy mexanizmlarni takomillaştiriş bilan bir qatorda, ijobiy ijtimoiy-pedagogik muhitni yaratişni ham talab etadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Ösmirlik davrida tolerantlikni faqat sodda bağrikenglik emas, balki farqli qaraşlarni anglaş, keçinmalarni tuşuniş, qadriyatlarni hurmat qiliş va xulq-atvorni ongli boşqarişni öz içiga oluvçi murakkab psixologik hodisa sifatida talqin etiş lozim. Şu boisdan tadqiqot davomida taklif etilgan kognitiv, emotsional, qadriyat-motivatsion va xulq-atvor komponentlarini qamrab oluvçi mualliflik nazariy modeli bilim, hissiy munosabat hamda amaliy harakat uyğunligini ta'minlaş zarurligini körsatib beradi.

Xorijiy empirik tahlillar esa empatiya, hamdardlik va emotsional özini özi boşqariş tuşunçalarini bir-biridan aniq farqlaş muhimligini, şuningdek, moslaşuvçan emotsional strategiyalar tolerantlik bilan ijobiy, moslaşuvsizlari esa salbiy boğliqligini yaqqol tasdiqladi.

Natijada, ösmirlarda tolerantlikni samarali rivojlantiriş individual emotsional-irodaviy omillarni - ya'ni empatiya, özini boşqariş va frustratsiyaga çidamlilikni hamkorlikka asoslangan ijobiy ta'lim muhiti bilan uzviy uyğun holda olib borişni talab etadi. Şu sababli kelgusidagi empirik tadqiqotlarda mazkur nazariy modelni amalda sinab köriş va tegişli ijtimoiy-psixologik omillarni yanada çuqur örganiş muhim ilmiy vazifa hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar röyxati:

1. Özbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi PF-158-son "Özbekiston - 2030" strategiyasi töğrisida"gi Farmoni.
2. Özbekiston Respublikasining 2016-yil 14-sentabrdagi ÖRQ-406-son "Yoşlarga oid davlat siyosati töğrisida"gi Qonuni.
3. Özbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 31-dekabrdagi 1059-son "Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlaş va uni amalga oşiriş çora-tadbirlari töğrisida"gi qarori.
4. Özbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 6-iyuldagi 422-son "Umumiy örta ta'lim muassasalarida "Tarbiya" fanini bosqiçma-bosqiç amaliyotga joriy etiş çora-tadbirlari töğrisida"gi qarori.
5. Allport G.W. The Nature of Prejudice. Cambridge, MA: Addison-Wesley Publişing Company, 1954. - 537 p.

6. Bandura A. Social Cognitive Theory of Self-Regulation // Organizational Behavior and Human Decision Processes. - 1991. - Vol. 50, Issue 2. - P. 248-287. -DOI: https://doi.org/10.1016/0749-5978(91)90022-L.
7. Bafayev M.M. Talabalarda tolerantlikni şakllantirişning ijtimoiy-psixologik asoslari: monografiya. - Toşkent: Oltin Qalam, 2025. - 252 b. - ISBN 978-9910-726-88-0.
8. Bafayev M.M. Oliy ta'lim tizimi muhitida tolerantlikni şakllantirişning ijtimoiy-psixologik aspektlari // Pedagogik akmeologiya. - 2024. - T. 1, № 9. - B. 239-241.
9. Bingöl O., Yazıcı Çelebi G., Kaya F. The mediating effect of self-compassion and cognitive emotion regulation on the relationşip between tolerance and social appearance anxiety in adolescents // Scientific Reports. - 2026. - Vol. 16. - Article 15730. - DOI: https://doi.org/10.1038/s41598-026-46918-8.
10. Искусство жить с непохожими людьми: психотехника толерантности: методическое руководство / авт. коллектив: Г.У. Солдатова и др.; под ред. А.Г. Асмолова, Г.У. Солдатовой, А.В. Марчук. - М.: Московия, 2009. - 311 с.
11. Солдатова Г.У., Шайгерова Л.А., Макарчук А.В. и др. Искусство жить с непохожими людьми: психотехника толерантности: методическое руководство / под ред. А.Г. Асмолова, Г.У. Солдатовой, А.В. Макарчук. - М.: Московия, 2009. - 311 с.
12. Pettigrew T.F., Tropp L.R. A meta-analytic test of intergroup contact theory // Journal of Personality and Social Psyçology. - 2006. - Vol. 90, No. 5. - P. 751-783. - DOI: https://doi.org/10.1037/0022-3514.90.5.751.
13. Yavuz H.M., Colasante T., Galarneau E., Malti T. Empathy, sympathy, and emotion regulation: A meta-analytic review // Psyçological Bulletin. - 2024. - Vol. 150, No. 1. - P. 27-44. - DOI: https://doi.org/10.1037/bul0000426.
14. UNESCO. Declaration of Principles on Tolerance. - Paris: UNESCO, 1995. - https://www.unesco.org/en/legal-affairs/declaration-principles-tolerance.

13.00.00 Pedagogika fanlari
13.00.01 Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta’limotlar tarixi
13.00.02 Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (sohalar böyiça)
13.00.03 Maxsus pedagogika
13.00.04 Jismoniy tarbiya va sport maşğulotlari nazariyasi va metodikasi
13.00.05 Kasb-hunar ta’limi nazariyasi va metodikasi
13.00.06 Elektron ta’lim nazariyasi va metodikasi (ta’lim sohalari va bosqiçlari böyiça)
13.00.07 Ta’limda menejment
13.00.08 Maktabgaça ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
13.00.09 Ijtimoiy pedagogika
07.00.00 Tarix fanlari
19.00.00 Psixologiya fanlari
01.00.00 Fizika-matematika fanlari
02.00.00 Kimyo fanlari
03.00.00 Biologiya fanlari
09.00.00 Falsafa fanlari
10.00.00 Filologiya fanlari
11.00.00 Geografiya fanlari

MAKTABGAÇA VA MAKTAB TA'LIMI

Mas'ul muharrir: Ramzidin Aşurov
Ingliz tili muharriri: Murod Xoliyorov
Musahhih: Alibek Zokirov
Sahifalovçi va dizayner: Iskandar Islomov

2026. №11(1)

© Materiallar köçirib bosilganda "Maktabgaça va maktab ta'limi" jurnali manba sifatida körsatilişi şart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

"Maktabgaça va maktab ta'limi" jurnali 26.09.2023-yildan Özbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №C–5669363 reyestr raqami tartibi böyiça röyxatdan ötkazilgan.
Litsenziya raqami: № 136361.

Manzilimiz: Toşkent şahar, Yunusobod tumani 19-mavze, 17-uy.